

نگاهی جرم‌شناسانه با تأکید بر رویکرد سازمان یافتگی جنایی به « قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره »

مهرداد رایجیان اصلی^۱

---

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، عضو انجمن ایرانی حقوقی جزا، و دبیر کمیته حمایت از بزه‌دیدگان شورای عالی توسعه قضایی.

پڙهه ڪاڊ علوم انساني و مطالعات فرهنجی
پرتال جامع علوم انسانی

نگاهی جرم‌شناسانه با تأکید بر رویکرد سازمان یافتگی جنایی به قانون

ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره

چکیده:

« قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره » یکی از قوانین خاصی است که برگستره موارد ممنوع شده در نظام کیفری ایران افزوده است. جرم‌انگاری‌های مندرج در این قانون از دیدگاه سیاست جنایی دربردارنده این نکته است که قانونگذار ایران به پدیده سازمان یافتگی جنایی _ هرچند به گونه‌ای غیرمستقیم _ آگاهی داشته است و برای مبارزه با این پدیده و تفکیک آن از جرم‌های عادی سیاست تشدید مجازات را برگزیده است.

در این میان، نگهداری وسایل ماهواره‌ای به یکی از بحث‌های مهم در نظام کیفری ایران تبدیل شده، به گونه‌ای که رویه قضایی با وجود صراحت قانون ماهواره گستره جرم‌انگاری نگهداری از وسایل ذکر شده را به استفاده‌کنندگان (شهروندان) نیز کشانده که با توجه به ضرورت احترام به آزادی‌های فردی و حفظ حریم خصوصی افراد تأمل‌برانگیز است.

بدینسان، به نظر می‌رسد تحلیل جرم‌شناسانه و برخاسته از سیاست جنایی درباره این قانون، به ویژه با تأکید بر رویکرد سازمان یافتگی جنایی تا اندازه

بسیاری در حل این مسأله که پیوندی ناگسستنی با حقوق بنیادی شهروندان دارد، می‌تواند گره‌گشا باشد.

واژگان کلیدی: سیاست جنایی، جرم‌انگاری، جرم‌سازمان یافته، سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی، سیاست جنایی افتراقی.

درآمد

« قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره » مصوب ۱۳۷۳/۱۱/۲۳ یکی از قوانینی است که بدون توجه به تحولات جامعه و همخوانی با افکار عمومی به تصویب رسید و به همین جهت امروز در ایفای رسالت خود ناکام مانده است. گسترش به کارگیری تجهیزات ماهواره‌ای و ناکارآمدی قانون یاد شده در برابر آن، سرانجام، نمایندگان قانونگذاری را به این فکر انداخت تا به بازنگری قانون ماهواره‌ای بپردازند.

جرم‌انگاری‌های مندرج در این قانون و به ویژه جرم بودن نگهداری وسایل ماهواره‌ای از جمله موضوع‌های مهمی است که با رویکردی جرم‌شناسانه و برخاسته از سیاست جنایی می‌توان به بحث درباره آنها پرداخت.

در این میان، آنچه بیشتر مورد بحث قرار می‌گیرد، مسأله نگهداری وسایل ماهواره‌ای است زیرا این موضوع به دلیل ارتباطی که با آزادی‌های فردی و حریم خصوصی افراد پیدا می‌کند، بسیار حایز اهمیت است، بدین‌سان نخست به بررسی گستره جرم‌انگاری‌های قانون یاد شده می‌پردازیم (الف) و سپس مسأله جرم بودن نگهداری وسایل ماهواره‌ای را در این قانون به بحث می‌گذاریم (ب).

پیش از آغاز بحث، باید یادآور شد رویکرد جرم‌شناسانه‌ای که برای تبیین این دو موضوع گزینش شده، بر پایه پدیده سازمان یافتگی جنایی استوار است.^{۱ و ۲}

الف) بررسی جرم‌انگاری‌های قانون ماهواره

به موجب ماده ۱ از «قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره» ورود، توزیع و استفاده از تجهیزات ماهواره‌ای جز مواردی که قانون تعیین کرده، ممنوع است.

با این وجود، مواد ۸ و ۹ از قانون یاد شده گستره موارد ممنوع شده در ماده ۱ را فراتر در نظر گرفته است. در دو ماده اخیر تولید، حمل، نگهداری، نصب و تعمیر وسایل ماهواره‌ای هم جرم انگاشته شده است. بدین ترتیب، موارد جرم‌انگاری شده در این قانون را به شرح زیر می‌توان تقسیم کرد:

۱. برای آگاهی بیشتر از بحث‌های برخاسته از سیاست جنایی پیرامون این قانون بنگرید به: رایجیان اصلی (مهرداد)، تبیین استراتژی عقب‌نشینی یا تحدید دامنه مداخله حقوق جزا و جایگاه آن در ایران، مجله قضایی و حقوقی دادگستری، شماره ۴۱، زمستان ۱۳۸۱، ص ۱۱۱.
۲. اصطلاح «سازمان یافتگی جنایی» که برای نخستین بار در این مقاله به کار گرفته می‌شود بیان دیگری است از مفهوم «جرم سازمان یافته» و در یک تعریف کلی عبارت است از «همکاری بیش از دو نفر با وظایف مشخص در یک دوره زمانی بلندمدت یا نامحدود در سطح بین‌المللی با به کارگیری برخی صورت‌های نظارت و کنترل و نیز به کارگیری دیگر ابزارهای مناسب برای تهدید و ارباب، استفاده از تشکیلات تجاری و صنعتی، مداخله در تطهیر درآمدهای نامشروع و اعمال نفوذ در سیاست‌ها و نهادهای عمومی؛ به گونه‌ای که بتوان مباشران آنها را مظنون به ارتکاب جرم‌های بزرگ و شدید دانست». گفتنی است در تازه‌ترین تحول، کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی (مصوب ۲۰۰۰) «همکاری بیش از سه نفر» را برای شناسایی «گروه مجرمانه سازمان یافته» ملاک قرار داده است [برای آگاهی بیشتر بنگرید به سلیمی (صادق)، جنایات سازمان یافته فراملی، انتشارات تهران صدا، بهار ۱۳۸۲؛ سلیمی، صادق)، جنایت سازمان یافته فراملی در کنوانسیون پالمو و آثار آن، مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۹، پاییز ۱۳۸۲، ص ۱۶۹ و بعد].

نخست، جرم‌انگاری‌های مندرج در ماده‌ی ۸ - یعنی: وارد، تولید و توزیع کردن وسایل ماهواره‌ای - که علاوه بر ضبط و مصادره اموال کشف شده، مستوجب ده تا یکصد میلیون ریال جزای نقدی است.

دوم، جرم‌انگاری‌های ذکر شده در ماده ۹ که خود دو دسته‌اند:

یکی، استفاده از وسایل ماهواره‌ای با مجازات ضبط و مصادره و یک تا سه میلیون ریال جزای نقدی، و دیگری، حمل، نگهداری، نصب و تعمیر وسایل ماهواره‌ای با مجازات یک تا پنج میلیون ریال جریمه نقدی.

سیاهه بالا نشان می‌دهد که در نگاه قانونگذار - یعنی از دیدگاه سیاست جنایی

تقنینی - سه دسته از مرتکبان را باید از هم جدا کرد:

۱ - مجرمان سازمان یافته:

اینان اشخاصی‌اند که به طور سازمان یافته به تجارت تجهیزات ماهواره‌ای در سطح گسترده می‌پردازند و چون مفهوم «جرم سازمان یافته»^۱ در حقوق کیفری ایران هنوز مفهومی شناخته شده و انسجام یافته نیست،^۲ به شکلی که در

1. Organised Crime.

۲. از دیدگاه سیاست جنایی، جرم‌انگاری این پدیده از رهگذر فرایند «حقوق بین‌الملل - حقوق داخلی» صورت می‌پذیرد. یعنی جرم سازمان یافته پدیده‌ای است که نخست، در سطح بین‌المللی جرم انگاشته می‌شود و سپس به قوانین داخلی کشورها راه می‌یابد. با این وجود، بازتاب این فرایند در نظام‌های حقوق داخلی تاکنون چندان چشمگیر نبوده است، به گونه‌ای که در سال‌های گذشته تنها چند کشور (مانند آرژانتین، استرالیا، کانادا، شیلی، آلمان، ایتالیا و ترکیه) برخی از گونه‌های سازمان یافتگی جنایی را جرم انگاشته‌اند. همچنان که پاره‌ای کشورها (مانند مکزیک و ایالات متحده) قوانین ویژه‌ای برای مبارزه با آن پیش‌بینی کرده‌اند. بنابراین، راه نیافتن مفهوم جرم سازمان یافته به حقوق داخلی کشورها، به ایران محدود نیست [برای آگاهی بیشتر بنگرید به: نجفی ابرند آبادی (علی حسین)، حبیب‌زاده (محمدجعفر) و شمس‌ناتری (محمدابراهیم)، جرم سازمان یافته در جرم‌شناسی و حقوق جزا، فصلنامه مدرس، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، شماره چهارم (پیاپی ۱۷)، زمستان ۱۳۷۹، ص ۵۳ و بعد].

ماده آمده _ یعنی واردکنندگان، تولیدکنندگان و توزیع‌کنندگان _ مورد حکم قرار گرفته‌اند. سنگینی مجازات این مرتکبان _ نسبت به ماده بعد _ از اهمیت و سازمان یافتگی جرایم آنان حکایت می‌کند.

۲ _ مجرمان خرده‌فروش:

مجرمان سازمان یافته پس از تولید وسایل ماهواره‌ای، به طور مستقیم با مصرف‌کنندگان (یعنی استفاده‌کنندگان) ارتباط برقرار نمی‌کنند، بلکه با همان سازمان یافتگی به توزیع وسایل ماهواره‌ای میان مجرمان خرده‌فروش می‌پردازند. خرده‌فروشان اشخاصی‌اند که به حمل، نگهداری، نصب و تعمیر وسایل دریافتی اشتغال دارند و مجازاتی سبک‌تر از مجرمان سازمان یافته و سنگین‌تر از استفاده‌کنندگان دریافت می‌کنند و چون نگهداری، حمل، نصب و تعمیر وسایل ماهواره‌ای مستلزم فعالیت‌هایی است که همچون حلقه‌های زنجیر به هم متصل‌اند، زیر پوشش یک حکم قرار گرفته‌اند. بدیهی است از آنجا که در جرایم خرده‌فروشان نیز نوعی سازمان یافتگی نهفته است، هر یک از عناصر مادی جرایم آنان _ یعنی: حمل، نگهداری، نصب و تعمیر _ می‌تواند در چارچوب شبکه‌ای ارتکاب یابد. برای نمونه، انبار نگهداری وسایل ماهواره‌ای ممکن است غیر از فروشگاه‌های باشد که زیر پوشش لوازم صوتی _ تصویری، به عرضه خدمات حمل، نصب و تعمیر وسایل ممنوع شده می‌پردازد.

بنابراین، حکم قانون از این جهت نیز گسترده در نظر گرفته شده است.

۳ _ مرتکبان فراگیر:

دسته سوم مرتکبان را شهروندانی تشکیل می‌دهند که به استفاده از وسایل ماهواره‌ای می‌پردازند و از آنجا که بیشترین قانون شکنان را شامل می‌شوند، آنان

را مرتکبان فراگیر نام نهاده‌ایم، در اینجا، با توجه به سازمان نیافتگی جرایم این دسته، مجازات آنان سبک‌تر از دو دسته پیشین منظور شده است.

با در نظر گرفتن این طبقه‌بندی باید گفت قانون ماهواره به این کاستی دچار است که برپایه‌ی شیوه درست قانون‌نویسی تنظیم نشده است. چه، این شیوه اقتضا می‌کرد موضوع حمل، نگهداری، نصب و تعمیر وسایل ماهواره‌ای، پیش از موضوع استفاده از این وسایل قرار می‌گرفت. در وضع کنونی، پیش‌بینی جرایم خرده فروشان در ماده ۹ _ که نخست به جرم‌انگاری رفتار استفاده‌کنندگان از وسایل ماهواره‌ای پرداخته است _ این شبهه را به وجود می‌آورد که آیا نگهداری از این وسایل توسط شهروندان نیز جرم است یا خیر؟ به بیان دیگر، آیا شهروندی را که از وسایل ماهواره‌ای استفاده نمی‌کند، ولی به نگهداری آن در منزل می‌پردازد، می‌توان به موجب قانون ماهواره تعقیب و مجازات کرد؟

ب) جرم بودن نگهداری وسایل ماهواره‌ای

به صراحت ماده ۹ قانون ماهواره روشن است که حکم استفاده و نگهداری از وسایل ماهواره‌ای از هم جداست. زیرا، چنان که پیش‌تر دیدیم، قلمرو این دو مورد یکسان نیست:

یکی، به مصرف‌کنندگانی ناظر است که از وسایل ماهواره‌ای استفاده می‌کنند (صدر ماده ۹) و دیگری، به خرده‌فروشان می‌پردازد که با دریافت این وسایل از مجرمان سازمان یافته خدماتی چون حمل، نصب و تعمیر به استفاده‌کنندگان عرضه می‌کنند (بند الف ماده ۹). در اینجا، همچنان که گفتیم نگهداری از وسایل یاد شده، تنها در چارچوب تجارت خرده‌فروشان جرم انگاشته می‌شود. بنابراین، شهروندی را که از تجهیزات ماهواره‌ای استفاده نمی‌کند (هرچند به دلیل اختراهای امنیتی _ انتظامی پس از جمع‌آوری، به نگهداری _ بلکه اختفای آن _

می‌پردازد) نمی‌توان مجرم شناخت. با وجود این صراحت، در سطح سیاست جنایی تقنینی و قضایی تلاش‌های دیگری برای تأکید بر جرم نبودن نگهداری غیرتجاری و سازمان نیافته چنین وسایلی به چشم می‌خورد.

برای نمونه، بند ۱ ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ نگهداری هر آنچه عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار کند، تنها در صورت تجارت یا توزیع جرم دانسته است. بر همین پایه، هیأت عمومی دیوان عالی کشور در رأی وحدت رویه‌ی شماره ۶۴۵ به تاریخ ۱۳۷۸/۹/۲۳ صرف نگهداری وسایل ذکر شده در ماده ۶۴۰ را فاقد جنبه جزایی اعلام کرد.^۱

اگرچه اطلاق ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی وسایل ماهواره‌ای را نیز دربرمی‌گیرد، ولی می‌توان پرسید آیا قانون مجازات اسلامی (قانون عام) می‌تواند بر قانون ممنوعیت به کارگیری تجهیزات دریافت از ماهواره (قانون خاص) حکومت کند؟ پاسخ این پرسش در رابطه‌ای که میان قانون عام و خاص وجود دارد، نهفته است. براین اساس، بیشتر نویسندگان، قانون عام را ناسخ قانون خاص ندانسته‌اند. ولی، همچنان که صاحب نظران ابراز کرده‌اند « نمی‌توان ادعا کرد که عام هیچ‌گاه ناسخ خاص نمی‌شود ».^۲ با این وجود، نگارنده معتقد است موضوع

---

۱. متن این رأی چنین است: « نظر به این که بر طبق ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات مصوب ۱۳۷۵) که به موجب ماده ۷۲۹ همان قانون کلیه مقررات مغایر با آن ملغی شده، نگهداری طرح، نقاشی، نوار سینما و ویدئو یا به طور کلی هر چیزی که عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار نماید در صورتی که به منظور تجارت و توزیع باشد، جرم محسوب می‌شود بنابراین صرف نگهداری وسایل مزبور در صورتی که تعداد آن معد برای امر تجاری و توزیع نباشد، از شمول ماده ۶۴۰ مذکور خارج بوده و فاقد جنبه جزایی است ».

۲. کاتوزیان (دکتر ناصر)، کلیات حقوق. نظریه عمومی، ناشر: شرکت سهامی انتشار، چاپ اول،

بحث ما اساساً از رابطه قانون عام و خاص پیروی نمی‌کند. یعنی حکم نگهداری وسایل ماهواره‌ای در قانون ماهواره مشخص شده است و ماده ۶۴۰ و رأی وحدت رویه شماره ۶۴۵ تنها در پی بردن به منظور قانونگذار در قانون ماهواره مؤثراند. بنابراین، کمترین فایده این مطلب آن است که در قلمرو جرایم ماهواره‌ای نیز نوعی سیاست جنایی افتراقی^۱ وجود دارد که دست کم بر لزوم اتخاذ واکنشی متفاوت در قبال مرتکبان سازمان یافته و خرده‌فروش از یک سو، و مرتکبان فراگیر (شهروندان) از سوی دیگر، دلالت می‌کند.^۲

ژورنال علم‌انسانی و مطالعات فرهنگی

1. Differential Criminal Policy.

پیدایش شاخه‌های تازه حقوق کیفری مانند حقوق کیفری موادمخدر و حقوق کیفری اطفال تفاوت‌هایی در چگونگی مبارزه با بزه‌کاری این پدیده‌ها ایجاد کرده است که از آن به «سیاست جنایی افتراقی» یاد می‌شود. برای نمونه، سیاست جنایی افتراقی در قبال جرایم موادمخدر بر تفاوت در نحوه برخورد با معتادان و قاچاقچیان، تأکید می‌کند، به گونه‌ای که در مورد معتادان، سیاست «درمان و بازپروری» و درباره قاچاقچیان سیاست «شدت عمل و سرکوبی» را روا می‌داند. هم‌چنین، در قلمرو بزه‌کاری جوانان سیاست جنایی افتراقی بر پایه تفاوت در چگونگی برخورد با جوانان و بزرگسالان استوار است. در این مقاله، هم‌چنان که دیدیم، هدف نگارنده این بود که برای نخستین بار جلوه‌ای از یک سیاست جنایی افتراقی را در جرایم ماهواره‌ای بنمایاند.

۲. این تفاوت - چنان که دیدیم - در میزان مجازات منعکس شده است. بنگرید به مواد ۸ و ۹ قانون ماهواره.